

ԽԱՌՈՎՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՊԵՏԱԿԱՆ ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ
ԳԻՏԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ
УЧЕНЫЕ ЗАПИСКИ АРМЯНСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО ПЕДАГОГИЧЕСКОГО
УНИВЕРСИТЕТА ИМ. Х. АБОВЯНА

Հումանիտար գիտություններ №1-2 (37-38) 2020 Гуманитарные науки

ՄԱՅՐԵՆԻ ԼԵԶՈՒ ԵՎ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

ԲՆԱԳՐԱՅԻՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔԸ ՈՐՊԵՍ ՈՒՄԱՆՈՂԻ ԼԵԶՎԱԳԻՏԱԿԱՆ ԿԱՐՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ԶԱՐԳԱՅՄԱՆ ՄԻԶՈՑ

ԱՎԱԳՅԱՆ Լ. Մ., ՏԵՐ-ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ Լ. Ա.

*Խ.Արույանի անվան հայկական պետական մանկավարժական համալսարան,
Հայաստան, 0010, Երևան, Տիգրան Մեծի 17
e-mail: Lauraavakian@mail.ru*

Բնագրային աշխատանքները հնարավորություն են տալիս լեզվի ուսումնասիրումը և ուսուցումն իրականացնել խոսքային միջավայրում՝ լեզվական տեսական նյութը գործնական տարաբնույթ առաջադրանքներով ամրապնդելով: Այս մոտեցումը սկզբնապես ընկած է մայրենի լեզվի ուսուցման հիմքում, սակայն տեսական նյութի կամ լեզվական երևույթների դրսևորումների մեխանիկական սերտումը մեր ժամանակներում խնդիր է դարձել՝ հայ երիտասարդին զրկելով հային հատուկ լեզվամտածողության առանձնահատկությունները զգալու և լեզվում դրանց արտահայտման յուրահատուկ ու ինքնատիպ դրսևորումների գեղեցկությունը նկատելու, գործածելու հնարավորությունից ու կարողությունից: Լեզուն ազգային հոգեկերտվածքի և լեզվամտածողության կենդանի մարմնավորումն է:

***Հիմնաբառեր.** խոսքային միջավայր, լեզվամտածողություն, հաղորդակցում, բնագիր, գրավոր խոսք, կարողություններ, տեսական և գործնական գիտելիքներ, գեղագիտական ճաշակ, ազգային հոգեկերտվածք:*

Ներկայացված է խմբագրություն 27.10.2019թ.

Խոսքը լեզվի միջոցով ընթացող հաղորդակցումն է: Այն՝ որպես բառային արտահայտություն, ունի բովանդակություն և հաղորդակցման ընթացքում զգացական ու հասկացական գործառնություններ է իրականացնում: Որպես իմաստի կրող՝ խոսքն իրենով է պայմանավորում մտքերի ձևակերպումն ու հասկացումը: Խոսքի իմաստը միաժամանակ և՛ մտածական գործընթացի առարկան է (որպես այն ամենի բովանդակություն, ինչի մասին մտածում ենք), և՛ մտածողության միջոցն է (բառը՝ որպես նշան, երևույթների և առարկաների հատկություններն առանձնացնելու և դրանց միջև նոր հարաբերություններ ամրագրելու գործիք է), և՛ մտածողության արդյունքն է (մտածողության արդյունքում նոր գիտելիքներ են վերհանվում): Ինչպես նշում է Ս. Լ. Ռուբինշտեյնը. «Խոսքը գիտակցության՝ մտքերի, զգացմունքների, ապրումների գոյության ձև է ոչ միայն ուրիշների հետ շփվելու, այլև իրականության ընդհանրացված արտացոլման կամ մտածողության համար» [1, էջ 382]: Այսինքն՝ մարդու խոսքային և մտավոր գործունեությունները փախկապակցված և փոխապայմանավորված են սերտորեն: Խոսքը ոչ միայն մտածողության արտաքին ձևն է, այլև միջոցը, ուստի մտածողության զարգացման գործում կարևոր բաղադրիչ է խոսքի զարգացման գործընթացը, որն իր հերթին պայմանավորված է մայրենի լեզվի իմացության մակարդակով: Խոսքի ձևավորման համար կարևոր են բառապաշարի հարստացումը և մայրենիի

քերականական ու շարահյուսական կառույցների յուրացումն ու զարգացումը: Գերազանցապես ընթերցանության միջոցով է, որ սովորողը ծանոթանում է խոսքի տարբեր ոճերին, որոնցից յուրաքանչյուրի յուրացումը նրա մեջ ոչ միայն մտածողության որոշակի տեսակ, այլև գեղագիտական ճաշակ է ձևավորում, ինչով և հետագայում կարող է պայմանավորվել նրա՝ որպես քաղաքացու խոսքային կարողությունների մակարդակն ու որակը:

Լեզվի ուսուցումն ու ուսումնասիրումը անհնար է դիտարկել խոսքից դուրս, ուստի բնագրի շուրջ աշխատանքը պետք է իր անփոխարինելի տեղը զբաղեցնի հայոց լեզվի թե՛ դպրոցական և թե՛ բուհական դասընթացում: Անշուշտ, մոտեցումը նոր չէ և ի սկզբանե ընկած է լեզվի ուսուցման հիմքում, սակայն տեսական նյութի կամ լեզվական երևույթների դրսևորումների մեխանիկական սերտումը մեր ժամանակներում չարիք է դարձել՝ հայ երիտասարդին զրկելով հային հատուկ աշխարհընկալման ու մտածողության առանձնահատկությունները զգալու և լեզվում դրանց արտահայտման յուրահատուկ ու ինքնատիպ դրսևորումների գեղեցկությունը նկատելու հնարավորությունից ու կարողությունից. չէ՞ որ լեզուն ազգային հոգեկերտվածքի և լեզվամտածողության կենդանի մարմնավորումն է:

Վերոնշյալը հաշվի է առնվել «Աշխատանք բնագրի շուրջ (50+10)» ուսումնամեթոդական ձեռնարկում [2, էջ 140-143] հայերենի ուսուցումն իրականացվում է խոսքային միջավայրում՝ գործնական տարաբնույթ առաջադրանքներով ամրապնդելով լեզվական տեսական նյութը: Առաջադրանքների մեջ առկա են նաև ստեղծագործության կամ գրական հատվածի գաղափարական բովանդակության վերլուծություն կատարելու, ստեղծագործությունների հիմնական գաղափարները համեմատական վերլուծության ենթարկելու, հերոսի հոգեվիճակը մեկնելու, ամբողջական ստեղծագործությունը կարդալու, ընդհանրության մեջ գաղափարը վեր հանելու և նմանատիպ այլ պահանջ ունեցող առաջադրանքներ, որոնք պիտի նպաստեն մի կողմից՝ ուսանողի՝ գրական վերլուծություն կատարելու կարողության զարգացմանն ու արժեհամակարգի ձևավորմանը, մյուս կողմից՝ գրավոր խոսքի մշակմանը:

Գրավոր խոսքի զարգացմանն ուղղված առաջադրանքների մի մասը բնագրի բովանդակությունը տեքստին մոտ կամ ազատ փոխադրելու առաջադրանքներ են, մյուս մասը՝ տեքստի բովանդակությունը որևէ դիտանկյունով ներկայացնելու հրահանգ ունեն, մի երրորդ մասն էլ ստեղծագործական շարադրություն, հաղորդում, հոդված, աղոթք, խոհագրություն, համեմատական վերլուծություն և գրավոր խոսքի տարաբնույթ տեսակներ շարադրելու առաջադրանքներ են՝ լսարանում կամ տանը կատարելու համար: Ընդ որում՝ յուրաքանչյուր բնագրի ունի գրավոր խոսք կառուցելու մեկից ավելի առաջադրանքներ, ինչը հնարավորություն է տալիս դասախոսին/ուսուցչին և ուսանողին/աշակերտին՝ ընտրելու ցանկալի կամ նպատակահարմար առաջադրանքները, ինչպես նաև՝ տարբեր նպատակներով ու առիթներով վերադառնալու նույն բնագրին: Կա նաև մի առանձին բաժին, որտեղ զետեղված նյութերն առաջարկվում է «խմբագրել»՝ ոճական փոփոխության ենթարկել, ավանդական ուղղագրությունը վերածել ժամանակակից ուղղագրության, արևմտահայերեն տեքստը՝ արևելահայերենի, արձակ տեքստը՝ չափածոյի, չափածոն՝ արձակի և այլն: Աշխատելիս անհրաժեշտ է նկատի ունենալ ձեռնարկի այն առանձնահատկությունը, որ թե՛ բնագրերը, թե՛ լեզվական առաջադրանքները չունեն թեմատիկ սահմանափակում, այսինքն՝ չեն նախատեսված այս կամ այն թեմայի ուսուցման համար միայն, այլ ընդհանուր բնույթի են, և բնագրերից յուրաքանչյուրը կարող է աշխատանքի նյութ դառնալ թե՛ խոսք շարադրելու, թե՛ լեզվական նյութի դիտարկման տեսանկյունից, ընդ որում՝ բնագիրը կարող է բավարար նյութ պարունակել նաև լեզվական այնպիսի երևույթների դիտարկման ու վերլուծության համար, որոնք չեն ընդգրկված հարցերի և առաջադրանքների մեջ: Յուրաքանչյուր բնագրի շուրջ, բնագրի ընձեռած հնարավորություններով և լեզվաոճական առանձնահատկություններով պայմանավորված, տրվում են

հանձնարարություններ լեզվի տարբեր բաժիններից: Սա ապահովում է լեզվական նյութի ուսումնասիրման՝ ոչ ուսուցման, բոլորովին նոր մակարդակ: Ուսանողը/աշակերտը սովորում է խոսքում տեսնել-նկատել լեզվական երևույթները, իմաստավորել դրանք արդեն խոսքային իրադրության մեջ, ինչը կնպաստի սեփական գրագետ խոսք կառուցելու կարողության կատարելագործմանը: Սա միանգամայն նոր պահանջ է, երբ սովորողը սկսում է ինքնուրույնաբար լեզվական հետաքրքրական դիտարկումներ կատարել, զգալ լեզվի, խոսքի, լեզվական այս կամ այն երևույթի գեղեցկությունը, այլ ոչ թե սահմանափակվում չոր քերականական վարժությունների կամ սահմանումների համակարգում: Անշուշտ, այսպիսի աշխատանքը պիտի կատարվի ուսումնական այնպիսի ձեռնարկին զուգահեռ, որը միտված է լեզվական տեսական նյութի յուրացումը և գործնական ամրակայումը ապահովելու, քանի որ այս ձեռնարկում առաջադրանքներն իրենց բնույթով նպատակ ունեն մղելու լեզվական երևույթների շուրջ ավելի ազատ մտածելու, այլ ոչ թե վարժեցնելու: Մյուս կողմից նման ձեռնարկն ապահովում է նաև լեզվական անծանոթ երևույթները խոսքում նկատելու և գործնական ճանապարհով սովորելու կամ սովորեցնելու սկզբունքի կիրառումը:

Լեզվական առաջադրանքների բովանդակությունը, ինչպես արդեն ասվեց, բխում է բնագրի ընձեռած հնարավորություններից, սակայն յուրաքանչյուր դեպքում ընդգրկված են լեզվի տարբեր բաժիններին կամ մակարդակներին վերաբերող առաջադրանքներ: Հատկանշական է, որ յուրաքանչյուր առաջադրանքի համար (եզակի բացառություններով) սովորողը բնագրում կարող է գտնել առնվազն տասը օրինակ:

Լեզվական առաջադրանքները մղում են մտածելու և հաճախ ներկայացնում են ոչ թե երևույթների պարզ դրսևորումներն ու կիրառությունները, այլ յուրահատուկ դեպքերը, որոնք նկատելու, հասկանալու, նույնականացնելու համար պետք է մտածել՝ տեսական ու գործնական գիտելիքները զուգադրել, վերլուծել և ընհանրացում կատարել:

Գեղարվեստական բնագրի շուրջ կատարվող աշխատանքն ընձեռում է գեղագիտական ճաշակի ձևավորման, խոսքի գեղարվեստական արժեքի վերհանման, գեղարվեստականության արտահայտման լեզվական միջոցների ուսումնասիրման հնարավորություն՝ ձևավորելով ու զարգացնելով սովորողի վերլուծելու, երևույթները համադրելու, զուգադրելու և գիտական համապատասխան տրամաբանական եզրահանգումներ կատարելու կարողությունները:

Գեղարվեստական բնագրի շուրջ կատարվող աշխատանքը հետապնդում է նաև հոգևոր-գաղափարական դաստիարակության, աշխարհայացքի ընդլայնման, աշխարհընկալման ու գրական ճաշակի ձևավորման նպատակներ, որի հնարավորությունը, կարծում ենք, ընձեռում են ընտրված գրական նյութերը: Դրանք քսաներորդ դարի հայ և արտասահմանյան գրականության նմուշներ են, այնպիսի գրողների ստեղծագործություններ, որոնք, որպես կանոն, դպրոցական ծրագրում ընդգրկված չեն և թերևս անծանոթ են ուսանողին կամ աշակերտին: Հետևաբար, կարծում ենք, ոչ միայն հետաքրքրական են, այլև նպատակային՝ հայ երիտասարդի արժեքային համակարգի ձևավորման տեսանկյունից: Ժանրային տեսանկյունից նյութերը բազմազան են. ընդգրկված են ավանդազրույց, աստվածաշնչային առակ, պատմվածք, հեքիաթ, էսսե, հուշագրություն և այլն: Ներկայացված բնագրերը հատվածներ են խոշոր կտավի ստեղծագործություններից՝ վեպերից, վիպակներից, կամ փոքր կտավի կրճատված գործեր են՝ ծավալային առումով համապատասխանեցված ձեռնարկի նպատակներին:

Անդրադառնա՞նք «Աշխատանք բնագրի շուրջ (50+10)» ձեռնարկի լեզվական առաջադրանքների մատուցման մի քանի առանձնահատկությունների:

- Առաջադրանքների մի մասում լեզվական օրինակները տրված են առաջադրանքի շրջանակում, որոշ դեպքերում հանձնարարվում է աշխատել բնագրում շեղ կամ կապույտ գրված բառերի, բառաձևերի ու բառակապակցությունների շուրջ, որոշ դեպքերում էլ

բնագրում գտնել լեզվական այս կամ այն երևույթի դրսևորումը, որի շնորհիվ փոխվում է աշխատանքի բնույթը: Եթե առաջին դեպքում լեզվական առաջադրանքը կատարվում է բնագրից անկախ, անջատ՝ առանց խոսքում լեզվական երևույթի արտահայտությունը կամ արտահայտության առանձնահատկությունը դիտարկելու, ապա երկրորդ դեպքում լեզվական երևույթը դիտարկվում է գործածության մեջ՝ խոսքում, ինչը օգնում է այդ երևույթի կիրառության առանձնահատկությունները հասկանալուն, իսկ երրորդ դեպքում՝ խոսքի շղթայում այն նկատելուն, զանազանելուն, ճանաչելուն, բնութագրելուն:

- Պայմանավորված առաջադրանքների քանակով և բովանդակությամբ՝ մեկ բնագրի շուրջ աշխատելու համար տրված հարցերն ու առաջադրանքները կարելի է կատարել ընտրողաբար: Ընդ որում՝ դրանք կարող են հանձնարարվել թե՛ լսարանում, թե՛ տանը աշխատելու համար, հատկապես որ որոշ նյութեր ու առաջադրանքներ հենց տանն աշխատելու համար են նախատեսված և հենց այդպիսի հրահանգ ունեն: Այսինքն՝ նույն բնագրին հնարավոր է անդրադառնալ տարբեր առիթներով՝ չսպառելով միանգամից բոլոր առաջադրանքները, և նույն անդրադարձի ժամանակ աշխատել ոչ բոլոր հարցերի շուրջ՝ յուրաքանչյուր դեպքում ընտրելով այդ պահին դասընթացի, ուսումնասիրվող թեմայի նպատակներն ու խնդիրները լուծող առաջադրանքները միայն կամ այն հարցերը, որոնք արդեն անհրաժեշտ ու բավարար խորությամբ ուսումնասիրված են: Թեև չի բացառվում, որ լեզվական անծանոթ երևույթները ևս կարելի է ուսումնասիրել բնագրի շուրջ կատարվող աշխատանքի ժամանակ:
- Յուրահատուկ կարևորություն է տրված բառարանով աշխատանքին. սա մի կողմից՝ նպատակ ունի նուրբ լեզվագագացողություն ձևավորելու բառիմաստի դրսևորումների ու ընդգրկման, բառի կապակցելիության և տեքստում գործածության, հոմանիշների ընտրության, դարձվածային իմաստի վերհանման, գործածության և այլ հարցերում, մյուս կողմից՝ գիտական ճշգրտություն, բծախնդրություն և բարեխղճություն դաստիարակելու, գիտական աշխատանք կատարելու մշակույթ ձևավորելու:
- Հատուկ անդրադարձ կա գեղարվեստական տեքստում լեզվի պատկերավորման միջոցների գործածության, դրանց գեղարվեստական դերի և արժեքի վերհանման, փոխաբերական հիմքի մեկնաբանության և համանման այլ հարցերի, որոնք պետք է նպաստեն ուսանողի կողմից գեղարվեստական ստեղծագործության արժեքի ընկալման ու գնահատման՝ կարողությունների և պատկերավոր մտածողության ձևավորմանը, ինչպես նաև՝ տրամաբանական մտածողության զարգացմանը:

Նշված ձեռնարկը հնարավորություն է տալիս սովորողին մշտապես աշխատելու լեզվի բոլոր մակարդակներում, մտածելու, հիշելու, վերհիշելու լեզվի տարբեր բաժինների նյութը, լեզվական իրողությունները միմյանց շաղկապելու, որևէ երևույթի բացատրությունը լեզվական այլ մակարդակներում գտնելու, վերլուծելու, երևույթները համադրելու. կարողություններ, որոնք կնպաստեն լեզվական մտածողության ձևավորմանը լայն առումով: Իսկ դա նաև լեզուն սիրելու գրավականն է:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Рубинштейн С., Л., Основы общей психологии, Санкт-Петербург, «Питер», 1998, с. 382.
2. Ավագյան Լ., Տեր-Գրիգորյան Լ., Աշխատանք բնագրի շուրջ, (50+10), Եր., Էդիթ Պրինտ, 2018, 175 էջ:

РЕЗЮМЕ
РАБОТА НАД ОРИГИНАЛОМ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ПРОИЗВЕДЕНИЯ КАК СРЕДСТВО
РАЗВИТИЯ ЛИНГВИСТИЧЕСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ СТУДЕНТА
АВАКЯН Л. М., ТЕР-ГРИГОРЯН Л. А.

Работа над оригиналом художественного произведения дает возможность изучать язык и обучать языку в речевой среде, закрепляя теоретический языковой материал с помощью различных практических заданий. Этот принцип лежит в основе изучения языка, однако механическое заучивание теоретического материала или языковых явлений в наше время стало серьезной проблемой, лишив армянскую молодежь почувствовать особенности присущего армянину языкового мышления и использовать красоту уникальных и своеобразных языковых единиц: язык – живое воплощение национального менталитета и языкового мышления.

Ключевые слова: речевая среда, языковое мышление, общение, оригинал текста, письменная речь, умения, теоретические и практические знания, эстетический вкус, национальный менталитет.

SUMMARY
WORKING ON THE ORIGINAL OF A PIECE OF FICTION AS A MEANS OF DEVELOPING
STUDENT'S LINGUISTIC ABILITIES
AVAGYAN L. M., TER-GRIGORYAN L. A.

Working on the original of a piece of fiction makes it possible to learn a language and teach it in the linguistic environment, reinforcing theoretical language material with the help of various practical assignments. This approach has long been the basis of language learning, however, mechanically memorizing the theoretical material or linguistic phenomena nowadays has become harmful, depriving the Armenian youth of feeling the peculiarities of the Armenian linguistic thinking and using the unique beauty of idiosyncratic units of language: language is the embodiment of national mentality and linguistic thinking.

Key words: linguistic environment, linguistic thinking, communication, a text in the original, written language, skills, theoretical and practical knowledge, aesthetic taste, - national mentality.

Տպագրության է երաշխավորել թ.գ.թ., դոց. Ա.Գալստյանը 22.09.2020 թ.